

HAMİT BOZARSLAN
Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi

HAMİT BOZARSLAN 1958 Lice doğumlu. Tarihçi, siyaset bilimci ve Kürt sorunu başta olmak üzere Ortadoğu uzmanı. Eserleri: *Histoire de la Turquie contemporaine* (La Découverte, 2004-2007), Hosham Dawod'la birlikte *La Société irakienne: Communautés, pouvoirs et violences* (Karthala, 2003), *La question kurde: États et minorités au Moyen-Orient* (Presses de Sciences-Po, 1997), *Le problème kurde* (La Documentation française, 1993), *Türkiye'nin Modern Tarihi* (Avesta Yayınları, 2008), *Une histoire de la violence au Moyen-Orient: De la fin de l'Empire ottoman à Al-Qaida* (La Découverte, 2008) [*Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İletişim Yayınları, 2010].

Sociologie politique du Moyen-Orient

© 2011 Éditions La Découverte, Paris

İletişim Yayınları 1750 • Başvuru Dizisi 68

ISBN-13: 978-975-05-1045-8

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Samer Mohdat, "Lebanon Liban 1985-1992.
Lion Cubs, Children Military Instruction"

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Barış Sağlan

DİZİN Ekrem Buğra Büte

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HAMİT BOZARSLAN

Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi

Arap İsyenlarından
Önce ve Sonra

Sociologie politique du Moyen-Orient

ÇEVİREN *Melike Işık Durmaz*

Rémy Leveau anısına (1932-2005)

İçindekiler

Teşekkürler.....	9
Uyarılar.....	9
Türkçe Baskıya Önsöz.....	11
Kitabın yayınlanmasından bir yıl sonra değişen Ortadoğu.....	11
Bir ihtilal tipolojisi.....	12
Neden Tunus ve Mısır?.....	15
Gönüllü aktörler, “kerhen” aktörler.....	18
Domino olgusu.....	20
Suskun sahalarda.....	27
Tunus ve Mısır: Demokrasiye geçiş mi?.....	28
2010’ların Ortadoğusu.....	33
Giriş.....	37
BİRİNCİ BÖLÜM	
Ortadoğu’nun Oluşumu.....	41
Ortadoğu’nun genişlemesi.....	44
Ortadoğu’nun tarihsel döngüleri.....	45
1919-1979: İki uzun tarihsel döngü.....	47
1979-2010: On yıllık üç döngü.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

Alışıldık “Paradigmaların” Ötesi	61
Modernite “paradigması”.....	62
Ortadoğu’nun İslami niteliği.....	66
Asabiyet ve dava, ya da iktidarın emik niteliği.....	73
Aşiretçilik sorunu.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Devletler ve Siyasal Sistemler	85
Eylem becerisinin tekeli olarak devlet.....	86
Devlet ve siyasal sistem tipolojileri.....	88
Totalitarizm ve otoritarizm.....	91
İktidar karteli olarak devlet.....	97
Hegemonya aracılığıyla otoritarizm, siyaset mühendisliği aracılığıyla otoritarizm.....	100
“Otoriter yükseliş” biçimi olarak seçimler.....	106
İktidarın üretim aygıtı olarak mesafe.....	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasal Tahayüller ve Mobilizasyonlar, Radikalleşme ve Çatışma Süreçleri	115
Devleti sınırlandırma mekânları.....	116
Görünürlük mekânlarının ele geçirilmesi.....	120
1980-2000 yılları arasındaki demobilizasyonlar.....	122
İki yeni ihtilaf türü.....	126
Muhalefet tarzı olarak muhafazakârlık ve düzenin yeniden üretimi.....	128
Siyasal başkaldırı alanları.....	130

BEŞİNCİ BÖLÜM

Cemaat ve Azınlıkların Oluşum Süreci	135
İmparatorluk mirası.....	137
Reformlarla cemaat dağılımlarının yeniden biçimlendirilmesi.....	139
Cemaatlerarası ilişkilerin militarizasyonu: Lübnan örneği.....	143
İslam dininde cemaat olgusu.....	145
Ayırım ölçütü olarak dil.....	147

ALTINCI BÖLÜM

Kuşak Olgusu. Kutsal Figürler.

Kahramanlar ve Siyasal Özneler	151
Kuşaklararası aktarım ve kopuşlar	151
Yaş ayrımcılığı: Yaşlılığa hürmet ve gençliğe övgü	154
1979 sonrası: Yaşlı ve yıpranmış beden kültürü	157
Sonuç	161
Devletin yeniden üretimi ve meşruiyet sorunu	163
Toplumsal yığılma.....	166
Direnç, silahlı çatışma ve binyılcılık.....	168
Sözlük.....	173
Kaynakça	175
Dizin.....	183

Teşekkürler

Bernard Botiveau, Cristina Cramerotti ve Marieke Joly'ye, bu metne yönelttikleri yapıcı yorum, öneri ve eleştirilerinden ötürü müteşekkirim. Elbette kitabın içeriği ve görüşler sadece bana aittir.

Uyarılar

Kitabın bedeni konu alan ve daha önce yayımlanmamış olan yedinci ve son bölümü, 22 Kasım 2007 tarihinde Sousse Üniversitesi'nde (Tunus) düzenlenen "Conflicts, élites et violences dans l'histoire" [Tarihte Çatışmalar, Seçkinler ve Şiddet] başlıklı kolokyumda sunulmuştur.

Arapça kökenli sözcükler (*da'va*, *'asabiyet*, *Ba'as*) okumayı kolaylaştırmak amacıyla sadeleştirilmiştir.

Kolektif eserlerde yer alan makaleler metnin içinde sadece yazar ve editör isimleriyle belirtilmiştir.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Kitabın yayınlanmasından bir yıl sonra değişen Ortadoğu

Elinizdeki kitabın 2010 Yaz'ında yazılan ve Şubat 2011'de yayımlanan Fransızca orijinalinin mürekkebi kurumadan, Arap âlemi yakın tarihinde yaşadığı en önemli değişimlerden birine sahne oldu. Kitapta, son derece zor koşullarda da olsa, Arap toplumlarında sosyal hareketlerin ve direnişlerin mevcut olduğunu dile getirmekte, yine de “ihtilal ya da büyük boyutta şehir ayaklanmaları” senaryolarını dışarıda bırakarak, mevcut statükonun devam etme ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu belirtmekteydim. İtiraf edeyim ki birlikte çalıştığım birçok dost ve meslektaşım gibi, ben de, böylesi yoğun bir sosyal “patlama”ya tanık olacağımızı ve konusu “siyasal sosyoloji” olan bu çalışmanın bu denli kısa bir zaman diliminde kısmen “tarihe karışmış bir dönemin sosyolojisi” hakkında bir kaynağa dönüşeceğini beklemiyordum. Fransa'da, son bir yıl içinde yayımlanan bazı makale ve mülakatlarda¹ yaşanan bu sü-

1 Kısmen bu “Önsöz”e de kaynak oluşturan bu yayınlar için bkz. “Réflexions sur les configurations révolutionnaires tunisienne et égyptienne”, *Mouvement*, sayı

reci değerlendirmeye çalıştım. Özellikle Suriye ve Yemen’de belirsizliğin devam ettiği bir anda yazılan bu “Önsöz”, bu yayınlardan da yola çıkarak 2011 sonu itibariyle Arap âleminin ve Ortadoğu’nun bir siyasal portresini çizmeyi ve Michelet’in tabiriyle “zamanın yitirilmesi”² kavrayışında hızlanan bir kronolojinin okunamaz hale getirdiği değişimleri anlamayı hedefliyor.

Bir ihtilal tipolojisi

Arap âleminde olup bitenlerin bir ihtilal konfigürasyonuna tekabül ettiğine kuşku yok.³ Daha sonra değineceğim gibi, ihtilalci bir dinamiğin daha başından itibaren bir restorasyon dinamiğiyle atbaşı gitmesi bu gerçeği değiştirmemektedir. Lenin’e atıfta bulunarak bir ihtilal krizini, sarayları dolduran iktidar sahiplerinin artık ne bir toplumsal itaat ne de devamlılıklarını sağlayabilecek bir iç dayanışma mekanizmasını üretebilmelerinin, sokağa hâkim olan, kimin düşman kimin dost olduğu konusunda son karar mercii haline gelen yönetilenlerin ise henüz sarayları ele geçirememelerinin yol açtığı bir belirsizlik dönemi olarak tanımlayabiliriz. Tunus, Kahire, Bingazi, Sana ya da Hama, kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde, 2011 yılında bu tür bir belirsizliğin yaşandığı sahalar haline geldiler. Uzun yıllardır iktidarda bulunan

---

66, 2011, s. 12-21; “Regard sur les conséquences du ‘printemps arabe’ au Moyen-Orient”, Guillaume Fourmont ile mülakat, *Moyen-Orient*, sayı 12, 2011, s. 6-10; “Des sociétés structurées par l’islam?”, A. Matthieu ve S. Nikel ile mülakat, *Les collections de l’histoire*, sayı 52, 2011, s. 39-43; “De la révolution aux restaurations?” S. Leplâtre ve M.-O. Padis ile mülakat, *Esprit*, sayı 5, 2011, s. 11-18; “Les révolutions arabes”, Benoit Richard ile mülakat, *Sciences Humaines*, sayı 225, 2011, s. 19-21.

2 Jules Michelet’in Fransız İhtilali ile ilgi bu kavramını aktaran François Furet, *La Révolution française*, Gallimard, Paris, 2007, s. 892.

3 Bu kavram için, bkz. Norbert Elias, *Qu’est-ce que la sociologie?* Éditions de l’Aube, La Tour d’Aigues, 1991.

Ben Ali, Mübarek ve Kaddafi ve aileleri tahtlarını kaybetti-
ler; sürgün, hapis ya da ölümle karşı karşıya geldiler. Bah-
reyn’de El Halife iktidarını koruyabildi, ama bu satırların ya-
zıldığı günlerde Esad ve Salih’in tahtları ciddi bir şekilde sal-
lanmaya devam etmekteydi.

İdeal bir tipolojiden yola çıkarak ihtilalleri üç kategoriye ayırmamız mümkündür. Bunların ilkinin, yaşanan zaman dili-
mini tümüyle insan neslinin yozlaşması ve çöküşüyle eşleştiren ve insanlığın yabancılaşmasına son verecek ve nihaî kur-
tuluşunu sağlayacak yeni bir zamanın yaratılmasını amaç-
layan *eskatolojik* devrimler olarak tanımlayabiliriz. Dünyayı mevcut haliyle ya da sıra dışı olmayan tedbirlerle ıslah edile-
bilecek şekliyle değil de yeni ve radikal koordinatlarla tasarla-
yan bu ihtilallerin aynı zamanda evrensel birer model oluşturu-
duklarını, hem kendilerini “ihraç” etme tutkusuna sahip ol-
duklarını hem de fedakârlık ve angajman yoluyla başka ülke-
lerde bir mobilizasyona yol açabildiklerini görmekteyiz. Fran-
sız, Rus ve İran devrimlerinin bu kategoride yer aldığı söy-
leyebiliriz.⁴ İkinci tip ihtilalleri ise bir partizan savaşıyla eşan-
lamlı olarak vuku bulan tarihsel kopuşlar olarak tanımlayabi-
liriz. Bir “Kurtuluş” ya da “Halk” ordusunun, kısa ya da uzun
erimli bir gerilla savaşı sürecinde belli bir mekâna hâkim ol-
ması, kendi zaman algısını topluma dayatması, yeni tip ik-
tidar ilişkileri kurması ve buradan yola çıkarak bir “eski re-
jim” (*ancien régime*) olgusu yaratması, bu ihtilallerin en be-
lirleyici özellikleridir. Kemalist Türkiye’den Mao’nun Çin’ine,
MKC’nin Cezayir’ine ya da Ho Şi Minh’in Vietnam’ına kadar
uzanan örnekler, savaşla birlikte kurulan rejimlerin ihtilal,
millilik ya da milliyetçilik ve medeniyetçilik –ya da ilerici-
lik– arasında kopmaz bir bağ oluşturduklarını, iç düşmanlarını bu
bileşimden yola çıkarak saptadıklarını göstermektedir.

4 Bu konuda bkz. Hamit Bozarslan, Gilles Bataillon ve Christophe Jaffrelot, *Pas-
sions révolutionnaires*, Paris, Editions de l’EHESS, 2011.